

Ekonomiczno-organizacyjne uwarunkowania rozwoju rolnictwa w Polsce

**Edward Majewski
Henryk Runowski**

**Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie**

**Kongres Nauk Rolniczych
Warszawa, 10 września 2015**

„Ogólnie rzecz ujmując, rolnicy znaleźli sposoby adaptacji do zmian warunków jakie nastąpiły w ostatnim stuleciu.

Ci, którzy pozostali w rolnictwie podnieśli efektywność przez zwiększenie skali i specjalizację, celem osiągnięcia korzyści z tytułu ekonomii skali, albo zwiększyli dochody znajdując dla siebie nisze rynkowe.

Inni opuścili sektor rolnictwa ... lub połączyli prowadzenie gospodarstwa z pracą zarobkową poza rolnictwem, z zaangażowaniem członków rodziny w poszukiwanie alternatywnych źródeł dochodu.

W niektórych przypadkach prowadzenie gospodarstwa stało się dodatkowym zajęciem, stanowiąc preferowany sposób życia raczej, niż podstawowe źródło dochodów”.

Polska?

Carolyn Dimitri, Anne Effland, and Neilson
Conklin

The 20th Century Transformation of U.S. Agriculture and Farm Policy

Economic Information Bulletin
Number 3, USDA, 2005

Rozwój

Proces przemian prowadzący do osiągnięcia **lepszego, bardziej zaawansowanego** stanu pod względem **ilościowym i/lub jakościowym**.

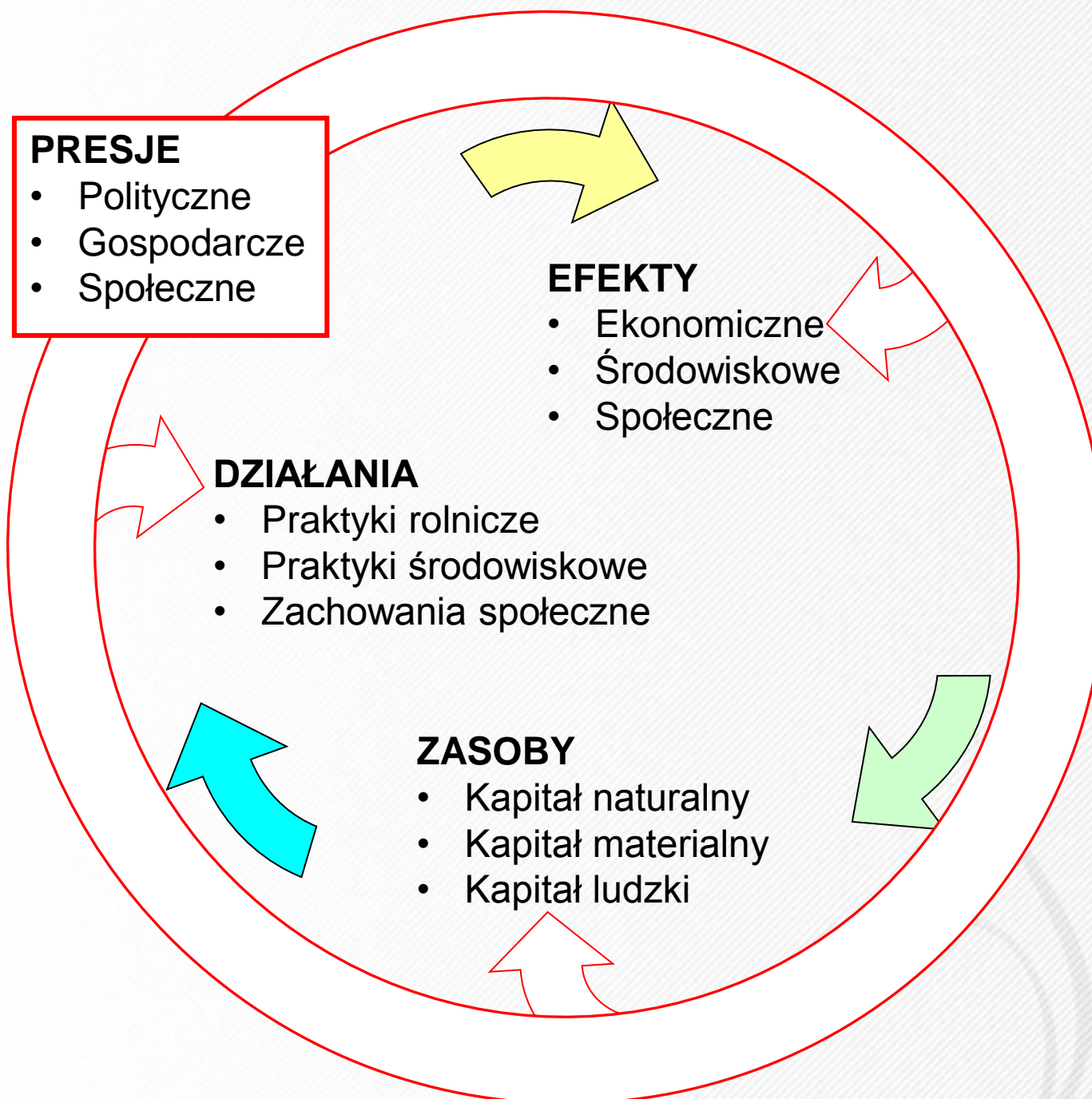
Pytania:

- Jaki stan (pod jakim względem) uznajemy za lepszy od poprzedniego?
- Jakie ma być polskie rolnictwo przyszłości?
- Czy i w jakim stopniu należy ingerować (wpływać) w procesy rozwojowe?

Wydaje się, że ingerencja jest niezbędna, albowiem:

- pewne uwarunkowania mogą hamować procesy przemian,
- trzeba wspomagać tych, którzy mają trudności z dostosowaniami,
- należy wpływać na kierunek przemian, zgodny z długoterminowymi, strategicznymi celami sektora i gospodarki.

Rozwój, czyli nieustanna zmiana stanu równowagi – model ZDEP

Uwarunkowania rozwoju rolnictwa

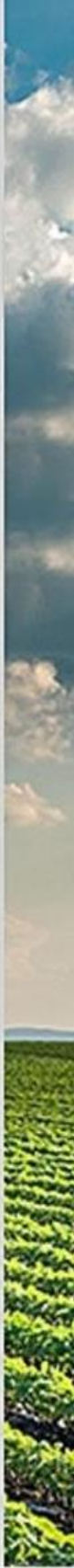
Czynniki (siły sprawcze) determinujące potrzebę i kierunek przemian oraz ograniczające możliwość lub tempo dostosowań do zmieniających się warunków otoczenia.

- **Wewnętrzne**

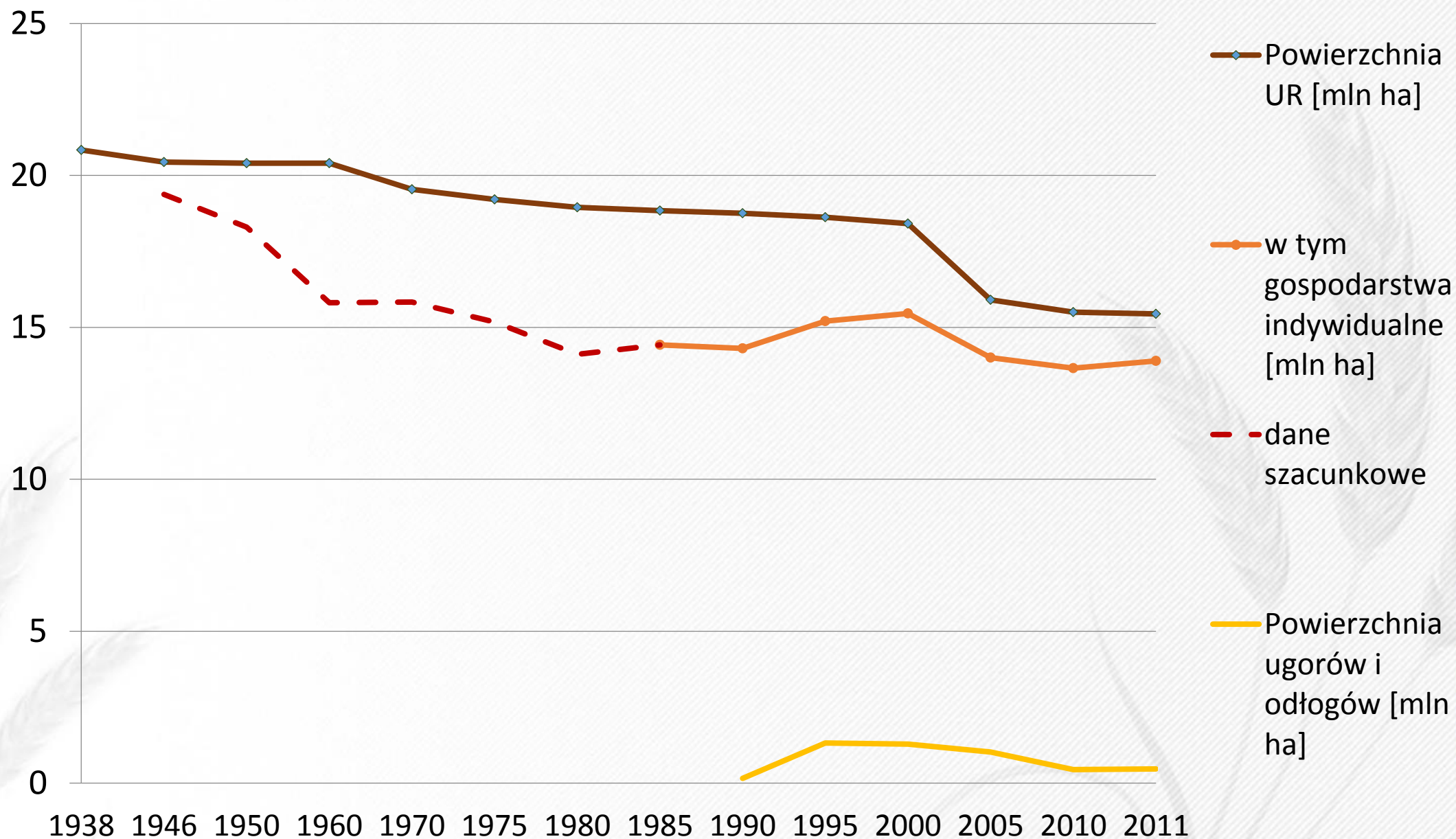
- w skali sektora
- w skali kraju (gospodarka, prawo i społeczeństwo)

- **Zewnętrzne**

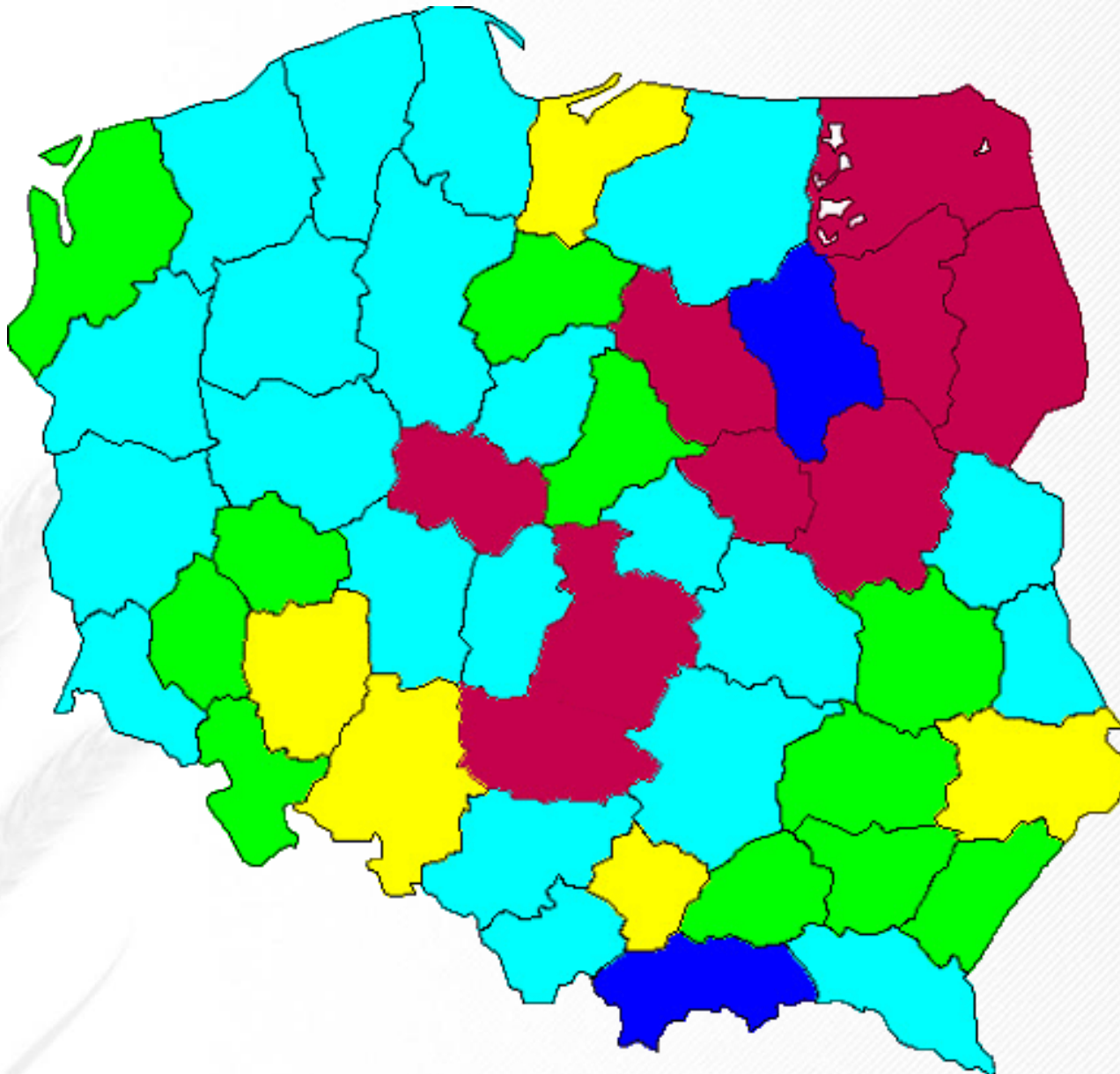
- relacje międzynarodowe (ekonomiczne i polityczne)
- relacje ze środowiskiem naturalnym

Zasoby ziemi rolniczej w Polsce [mln ha]

Warunki naturalne

Indeks (max. = 100%)

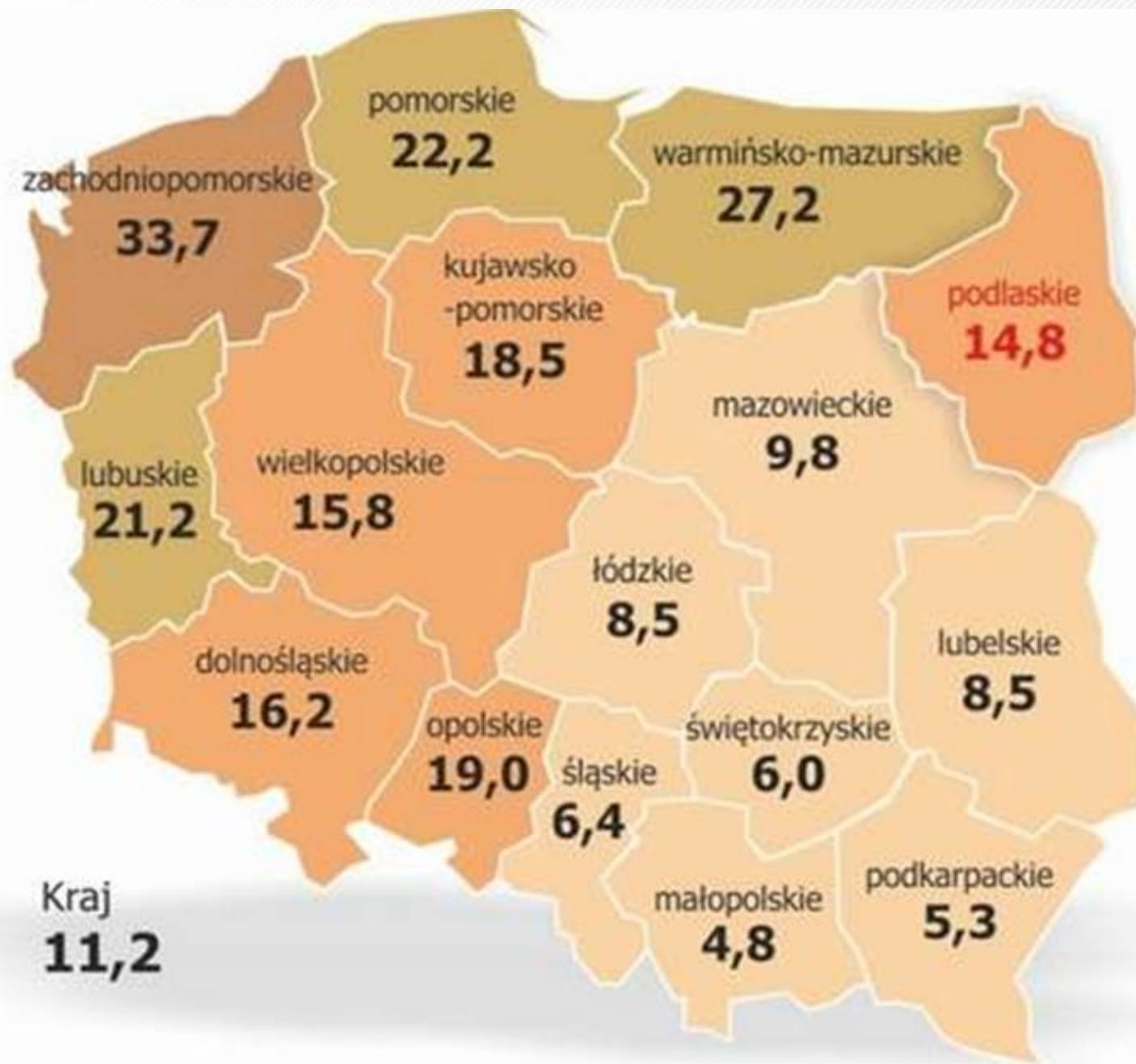
- ◆ 80.1 - 90 % b. dobre
- ◆ 70.1 - 80 % dobre
- ◆ 60.1 - 70 % przeciętne
- ◆ 50.1 - 60 % słabe
- ◆ < = 50 % b. słabe

(IUNG, 1994)

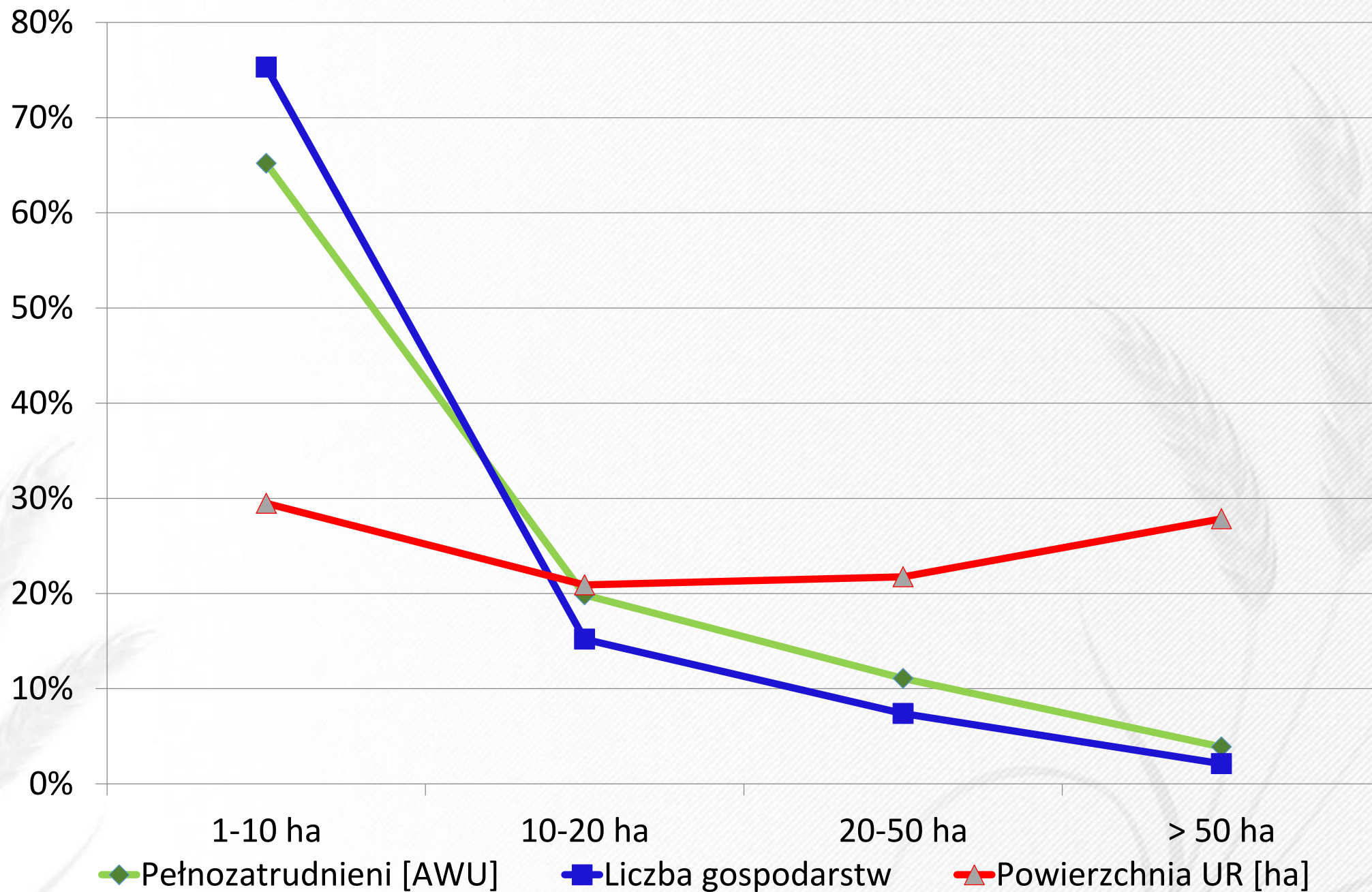
Zmiany w strukturze obszarowej w Polsce w latach 2002 - 2010

	Grupa obszarowa gospodarstw				
	0-5 ha	5-10 ha	10-20 ha	20-50 ha	pow. 50 ha
Struktura gospodarstw [%]					
2002	65,2	17,1	11,4	4,2	0,8
2010	54,8	22,2	14,5	6,3	1,7
Różnica	-11,2	5,1	3,1	2,1	0,9
Struktura użytkowania ziemi [%]					
2002	16,0	18,4	23,5	17,8	24,3
2010	13,9	16,5	20,8	19,2	29,6
Różnica	-2,1	-1,9	-2,7	1,4	5,3

Średnia powierzchnia gospodarstw [ha]

Zatrudnienie według struktury gospodarstw

Wartość środków trwałych

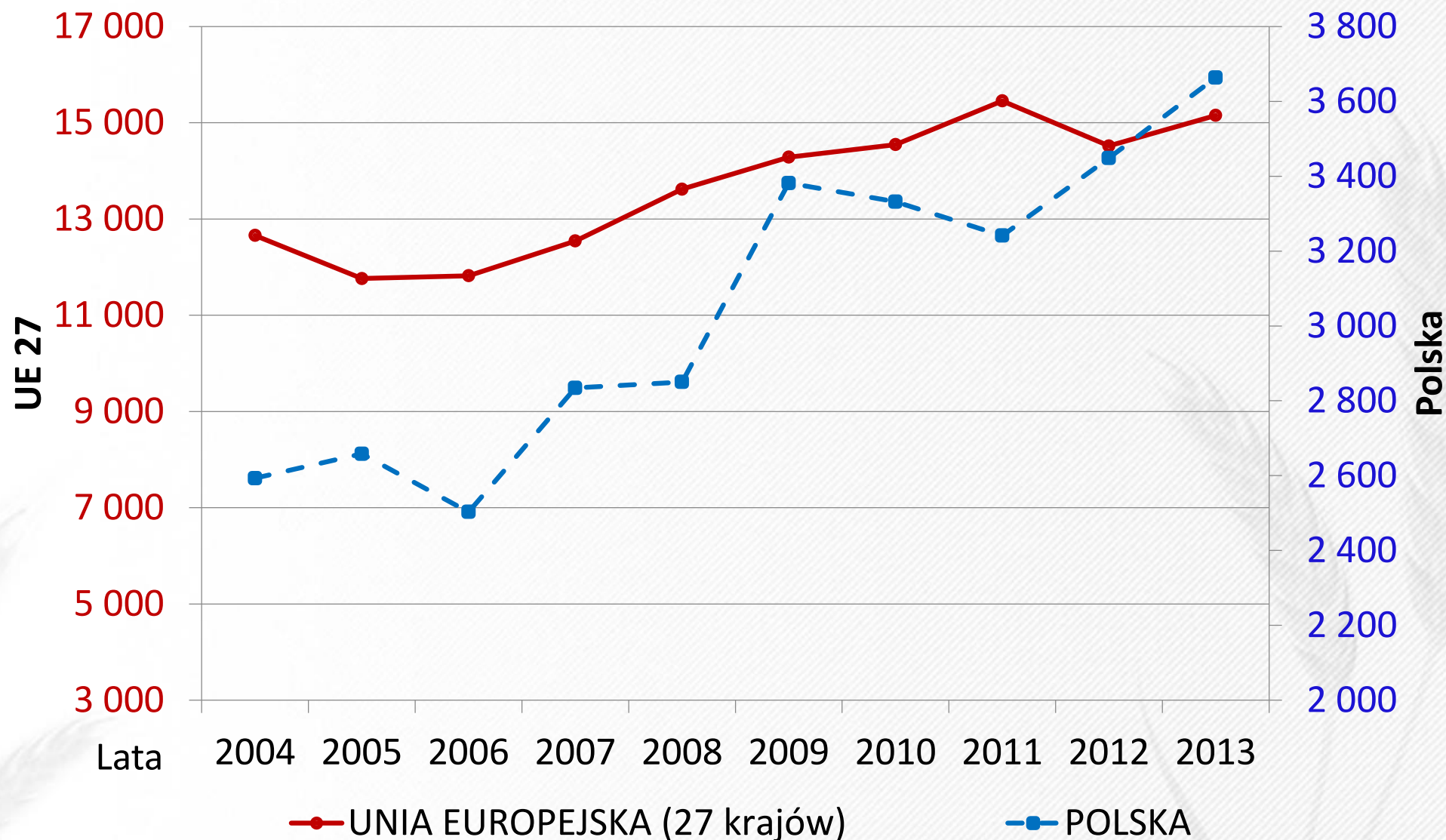
	2005	2008	2011	2013
Wartość [netto mln zł]	30 712	28 336	27 975	35 958
Stopień zużycia [%]	71,0	74,9	76,8	76,7

Koncentracja w produkcji zwierzęcej

	Udział w łącznym pogłowie [%]			
	Trzoda chlewna		Krowy mleczne	
Wielkość stada	1 - 2	> 100	1 - 2	> 10
1991	12,4	6,2	40,6	1,6
2000	3,8	30,4	34,6	22,9
2005	2,5	44,5	22,2	50,2
2013	1,3	63,4	10,1	72,9

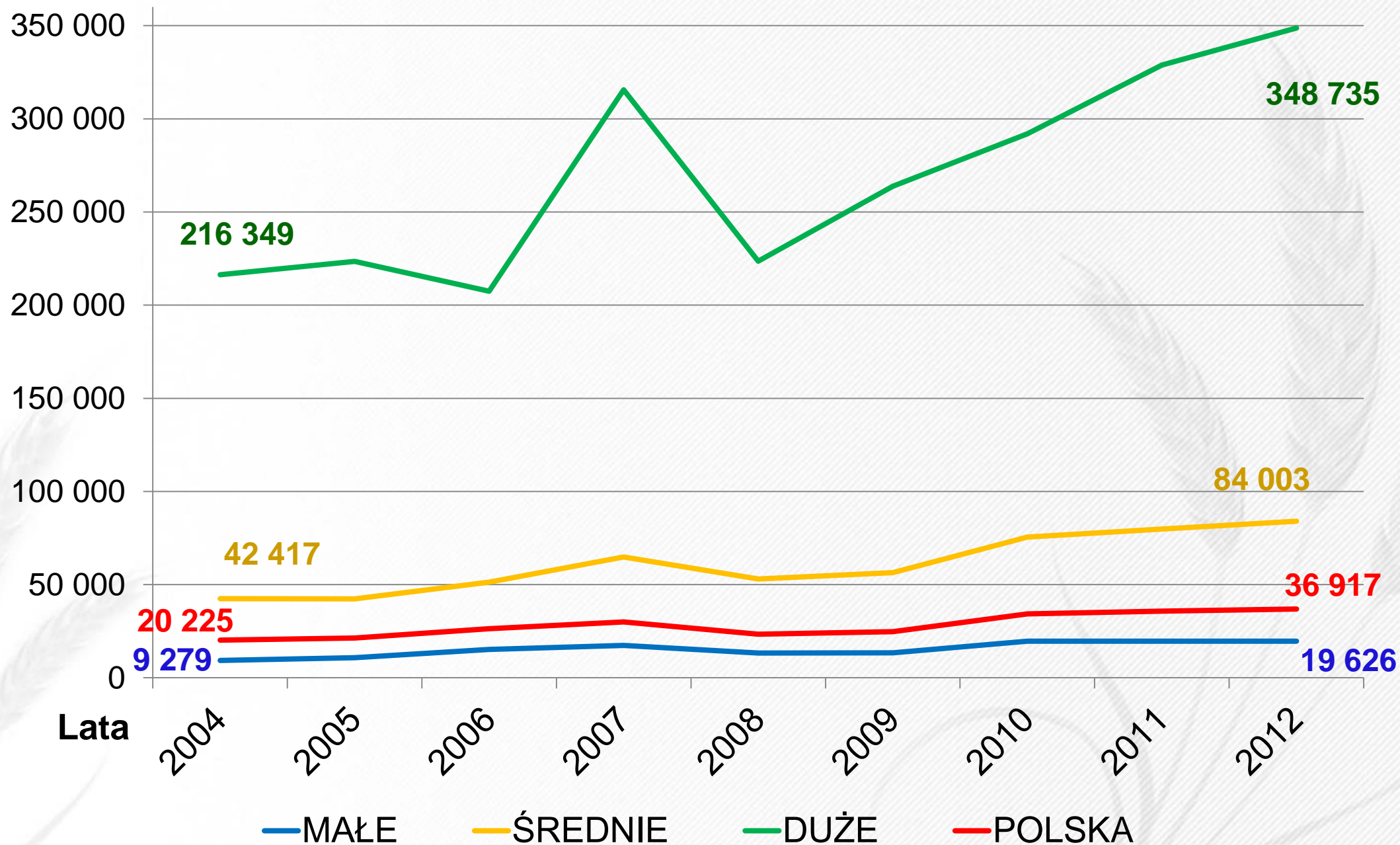
Wydajność pracy w rolnictwie

wartość dodana brutto na jednostkę pełnozatrudnioną [EUR/AWU]

Holandia	55 038	Łotwa	2 857
Finlandia	50 365	Polska	3 663
....		Polska FADN (2012)	~7 500

Dochody rolnicze wg FADN [zł/gospodarstwo]

Uwarunkowania zewnętrzne w skali globalnej

Rosnąca populacja:

- Świat w 2050 roku – 9 mld ludzi, 15% populacji w 2012 roku – niedożywionych

Zmiana trendów konsumpcji:

- wzrost zapotrzebowania na mięso w krajach rozwijających się (m.in. w związku z procesami urbanizacji i migracji, wzrost dochodów ludności)
- jakość: produkty niszowe – ekologiczne, dobrostan, produkty wytwarzane z zastosowaniem metod przyjaznych dla środowiska w krajach rozwiniętych

Produkty rolnicze na cele nierolnicze

Zmiana klimatu:

- pustynnienie części obecnych użytków rolnych
- niekorzystne zjawiska pogodowe – rosnące wahania w wielkości produkcji

Wzrost popytu

Korzystne prognozy wysokich cen produktów rolniczych

Międzynarodowe porozumienia handlowe

- (USA – UE, WTO, inne) liberalizacja rynków rolnych i wzmocnienie sił konkurencyjnych.

Uwarunkowania zewnętrzne w skali lokalnej

Zmiana trendów konsumpcji:

- rosnące zapotrzebowanie na żywność wysokiej jakości
- zmiany w strukturze spożycia

Zmiana klimatu:

- niekorzystne zjawiska pogodowe – susze, gradobicia,
- wahania w wielkości produkcji i zwiększone ryzyko produkcyjne i dochodowe

Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej:

- silne ograniczenia środowiskowe, podwyższone standardy dobrostanu zwierząt,
- możliwe wycofanie wsparcia finansowego dochodów rolniczych w długiej perspektywie

Uwarunkowania rozwoju

Wymiar technologiczny

Co sprzyja?

Rozwój wiedzy naukowej i postęp techniczny

Dostępność nowoczesnych technologii produkcji

Wdrożenie postępu technicznego:

- wymusza/przyspiesza procesy koncentracji,
- działa jako substytut nakładów materiałowych,
- uwalnia zasoby pracy
- zwiększa produktywność czynników produkcji,
- pozytywne ale i negatywne oddziaływanie na środowisko

Co przeszkadza?

Niedostateczny poziom innowacyjności:

- czy wystarczający jest wkład nauki w tworzenie rozwiązań dostosowanych do specyfiki polskiego rolnictwa i wyzwań współczesności?
- czy przydatna jest współpraca z przemysłem?

Niezaspokojone potrzeby edukacyjne:

- niepełna wiedza rolnicza,
- akcyjne działanie zamiast koniecznej systematyczności w działaniach edukacyjnych,
- konieczne rozwijanie/doskonalenie procesu transmisji postępu

Niewystarczająca motywacja części rolników do zdobywania nowej wiedzy:

- brak „ssania” (uświadomionej potrzeby) - *holenderski rolnik płaci za wiedzę, polski rolnik łaskawie weźmie udział w szkoleniu*

Uwarunkowania rozwoju

Wymiar polityczno-prawny

Co sprzyja?

Wspólna Polityka Rolna

- wsparcie finansowe dla procesów modernizacyjnych (inwestycje, poprawa jakości)
- wspomaganie/stabilizacja dochodów rolniczych

Ustawodawstwo dotyczące kształtowania ustroju rolnego w Polsce:

- spowalnia poprawę struktury obszarowej

JAKI KIERUNEK ROZWOJU?

Stanowienie prawa:

- nowe regulacje np. dotyczące sprzedaży bezpośredniej

Co przeszkadza?

Wspólna Polityka Rolna

- spowolnienie przemian strukturalnych:
- zbyt silne preferencje dla gospodarstw małych, (w tym wspomaganie dochodów)
- kapitalizacja płatności bezpośrednich w cenach ziemi

Ustawodawstwo dotyczące kształtowania ustroju rolnego w Polsce:

- spowalnia poprawę struktury obszarowej

JAKI KIERUNEK ROZWOJU?

Stanowienie prawa:

- nadmiar regulacji,
- rosnące utrudnienia biurokratyczne

Próby rozwiązywania problemów socjalnych instrumentami polityki rolnej

- mniej środków na wzrost produktywności czynników produkcji i poprawę konkurencyjności rolnictwa

Uwarunkowania rozwoju

Wymiar ekonomiczny

Co sprzyja?	Co przeszkadza?
<p data-bbox="79 406 1090 531">Prognozowany wzrost liczby ludności świata:</p> <ul data-bbox="79 577 1090 816" style="list-style-type: none"><li data-bbox="79 577 1090 684">• rosnący popyt w skali globalnej - czy jest miejsce dla nas?<li data-bbox="79 707 1090 816">• względnie dobra pozycja Polski jako dostawcy żywności na regionalny rynek europejski. <p data-bbox="79 860 1090 975">Korzystne prognozy kształtowania się cen</p> <p data-bbox="79 1082 1090 1197">Wsparcie finansowe z WPR i budżetu krajowego?</p> <p data-bbox="79 1253 1090 1299">Silny sektor przetwórstwa</p> <p data-bbox="79 1373 1090 1487">Nowoczesna (zmodernizowana) część sektora rolnictwa.</p>	<p data-bbox="1090 406 2106 531">Nadmiernie rozdrobniona struktura gospodarstw</p> <p data-bbox="1090 565 2106 684">Względnie niska (przeciętnie) produktywność czynników produkcji</p> <ul data-bbox="1090 719 2106 1026" style="list-style-type: none"><li data-bbox="1090 719 2106 821">• malejące możliwości wykorzystania prostych rezerw wydajności<li data-bbox="1090 843 2106 889">• niska wydajność pracy<li data-bbox="1090 912 2106 1026">• rosnące koszty pracy i malejąca przewaga kosztowa <p data-bbox="1090 1082 2106 1197">Wsparcie finansowe z WPR i budżetu krajowego ?</p> <p data-bbox="1090 1253 2106 1299">Silny sektor przetwórstwa</p> <ul data-bbox="1090 1333 2106 1385" style="list-style-type: none"><li data-bbox="1090 1333 2106 1385">• potencjalne zagrożenie: import surowca <p data-bbox="1090 1436 2106 1555">Mały stopień powiązań integracyjnych (poziome i pionowe)</p> <ul data-bbox="1090 1590 2106 1675" style="list-style-type: none"><li data-bbox="1090 1590 2106 1675">• brak wystarczającego partnerstwa w łańcuchach podaży

Uwarunkowania rozwoju

Wymiar społeczno-kulturowy

Co sprzyja?	Co przeszkadza?
<p data-bbox="92 406 1011 526">Przywiązanie do ziemi w powiązaniu z przedsiębiorczymi postawami</p> <p data-bbox="92 594 864 713">Wiara w możliwości odnoszenia sukcesów</p> <p data-bbox="92 782 830 901">Rosnąca grupa producentów respektujących normy etyczne</p> <p data-bbox="92 970 1056 1089">Wzrost świadomości ekologicznej części producentów</p>	<p data-bbox="1106 397 2032 577">Przywiązanie do ziemi w powiązaniu z tradycyjalistycznym podejściem do gospodarowania w rolnictwie</p> <p data-bbox="1106 594 1941 654">Niedostatek kapitału społecznego:</p> <ul data-bbox="1106 671 1623 713" style="list-style-type: none">• brak zaufania, etatyzm <p data-bbox="1106 739 1741 790">Problemy natury etycznej:</p> <ul data-bbox="1106 807 1741 953" style="list-style-type: none">• traktowanie zwierząt,• „plantacje ekologiczne”• jakość produktów rolniczych <p data-bbox="1106 970 2036 1081">Niska, przeciętnie, świadomość ekologiczna (rolników i konsumentów)</p> <p data-bbox="1106 1098 1771 1149">„Polityczna indoktrynacja”:</p> <ul data-bbox="1106 1166 2054 1371" style="list-style-type: none">• skuteczność lobby politycznych w kreowaniu postaw niekoniecznie pożądaných, często w interesie doraźnych celów politycznych (np. przedwyborcze deklaracje, obietnice) <p data-bbox="1106 1388 1526 1439">Brak komunikacji</p> <p data-bbox="1106 1456 1390 1508">Siła tradycji</p> <ul data-bbox="1106 1525 2036 1678" style="list-style-type: none">• po stronie rolników, jak i konsumentów (np. oddziałująca na strukturę spożycia, zachowania konsumentów, itp.)

Uwarunkowania rozwoju

Wymiar środowiskowy (klimat, zasoby naturalne)

Co sprzyja?	Co przeszkadza?
<p data-bbox="90 474 827 601">Umiejętność dostosowania do warunków naturalnych:</p> <ul data-bbox="90 645 1031 925" style="list-style-type: none"><li data-bbox="90 645 1031 925">• poprzez kształtowanie odpowiednich, np. zróżnicowanych regionalnie struktur i sposobów gospodarowania (np. specjalizacja i koncentracja w produkcji mleka, owoców, <p data-bbox="90 970 1038 1096">Rosnący popyt na środowiskowe dobra publiczne i wsparcie finansowe</p>	<p data-bbox="1106 474 1916 532">Niekorzystne zmiany klimatyczne</p> <p data-bbox="1106 560 1927 686">Ograniczona dostępność zasobów naturalnych:</p> <ul data-bbox="1106 713 1973 891" style="list-style-type: none"><li data-bbox="1106 713 1973 772">• np. zasoby wody,<li data-bbox="1106 789 1973 891">• niedostateczna jakość ziemi i warunków naturalnych dla produkcji rolniczej <p data-bbox="1106 925 1991 1113">Produkcja dóbr publicznych wymuszonych, ale nie wystarczająco opłaconych</p>

Kierunki rozwoju polskiego rolnictwa

Rolnictwo polskie 2015 – WIELOWYMIAROWE

Według skali i związków z rynkiem:

- Hobbistyczne,
- Samozaopatrzeniowe,
- Drobnotowarowe,
- Rodzinne – towarowe,
- Wielkoobszarowe (komercyjne, farm-business).

Według systemu i intensywności gospodarowania:

- Ekologiczne,
- Ekstensywne (tradycyjne),
- Średnio intensywne (umiarkowane nakłady na produkcję i intensywna organizacja),
- Intensywne (intensywna produkcja i uproszczona organizacja),
- Nowoczesne.

Polskie rolnictwo przyszłości

Europejski Model Rolnictwa?

Model określony przez Radę Europy w reformie Agenda 2000.

Rolnictwo, które ma być:

- konkurencyjne,
- wielofunkcyjne,
- zrównoważone,
- obecne w całej Europie.

Jednakże:

- Cele postawione przez polityków są względem siebie konkurencyjne – czy da się je pogodzić?
- Model wymaga zaadoptowania do specyficznych warunków poszczególnych krajów UE.
- Model jest konstrukcją polityczną i określa ogólne ramy.

Polskie rolnictwo przyszłości

Rolnictwo zgodne z paradygmatem Trwałego Rozwoju, czyli:

- przyjazne dla środowiska;
- akceptowalne społecznie (dla konsumenta, podatnika i rolnika)
- ekonomicznie żywotne – dochodowe, z wysoką wydajnością pracy, z udziałem dużych gospodarstw rodzinnych i wielkopowierzchniowych – równoprawnych z punktu widzenia ustroju rolnego.

Na poziomie systemów gospodarowania

- Integrowana Produkcja,
- Rolnictwo precyzyjne
- „Niszowe” rolnictwo – z dominacją systemów produkcji zapewniających specyficzną jakość w rozumieniu konsumenta (ekologiczne, podwyższonego dobrostanu zwierząt, itp.)

Podsumowanie

Zmiany potrzebne w rolnictwie polskim

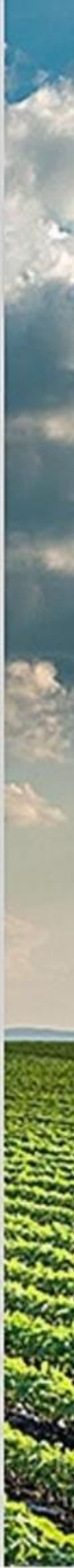
Radykalna poprawa struktury obszarowej

Postęp techniczny (doskonalenie technologii wytwarzania), np.:

- **uprawy bezpłuzne**
- **mała retencja i nawadnianie**
- **GMO**
- **postęp w hodowli**
- **bioenergia**
- **wykorzystanie składników pokarmowych z biomasy i redukcja emisji gazów cieplarnianych**

Oszczędne gospodarowanie zasobami naturalnymi

Ochrona środowiska abiotycznego

Podsumowanie

Model rolnictwa przyszłości - WSPÓŁISTNIENIE

Gospodarstwa

- **wysoko produktywne** - zgodne z paradygmatem Trwałego Rozwoju, z wysoką intensywnością produkcji - w określonych granicach intensywności);
- „**niszowe**” – z dominacją systemów produkcji zapewniających specyficzną jakość w rozumieniu konsumenta (ekologiczne, podwyższonego dobrostanu zwierząt, itp.);
- **samozaopatrzeniowe i hobbistyczne**

Systemy produkcji:

- **integrowana produkcja** (holistyczne podejście)
- **rolnictwo precyzyjne**
- **systemy podwyższonych standardów jakościowych** (w tym np. dobrostan zwierząt, inne dobra publiczne)
- **rolnictwo ekologiczne**

Współdziałanie

- **samoorganizacja producentów**, integracja pozioma
- **koopetycja** – współpraca w zintegrowanych łańcuchach podaży

Podsumowanie

Trzy ważne pytania

- **Jakie rolnictwo przyszłości – czyli jaki kierunek rozwoju?**
- **Jakie tempo przemian strukturalnych?**
- **Jak silna ingerencja Państwa w naturalne procesy rozwojowe?**